

Ammattina nuottigrafiikka

Jari Eskola

Vanhan sanonnan mukaan huono kopisti, jolla on huono käsiala, muuttui notaatio-ohjelmien myötä huonoksi kopistiksi, jolla on hyvä käsiala. Notaatio-ohjelmien lupailema napin painalluksen takana oleva ammattimainen nuottigrafiikka ei edelleenkaan synny ilman harjaantuneen silmän ja vuosien kokemuksen yhdistelmää. Nuottigraafikko on musiikkialan erityisammattilainen, joka työskentelee yhdessä säveltäjien, sovittajien ja kustantajien kanssa. Hänen tehtävänsä on saattaa nuotit asuun, joka antaa parhaat edellytykset musiikin esittämiselle. Tässä artikkelissa luodaan katsaus nuottigraafikon työkenttään.

Notaatio-ohjelmat ovat tehneet jokaisesta ohjelman käyttäjästä potentiaalisen harrastajakopistin. Tämä ”amatöörien diktatuuri” ei kuitenkaan ole poistanut ammattilaisten tarvetta. Nuottigraafikoksi kasvaminen on elämän mittainen projekti, ja vanha sääntö kymmenestä tuhannesta pätee siinäkin: kymmenen tuhatta luettua nuottisivua on hyvä alku. Se antaa tuntuman siihen mikä toimii ja mikä ei. Se antaa myös käsityksen siitä, mitä voi tehdä ja kuinka se tehdään. Mestari-kisälli-peirinteen kiihdyttämä hyvien nuottien matkiminen on eräs keino oppia nuottigrafiikkaa. Se kehittää nuottisilmää ja -tajuja, jotka ovatkin nuottigraafikon tärkeimmät avut. Tuntuma yksityiskohtiin, fitnessien makustelu sekä vilpitiön halu saattaa nuotit asuun, joka ilahduttaa esittäjää ja josta säveltäjä voi olla ylpeä, ovat nuottigraafikon työkalupakin kalleimmat työkalut. Sellaiset työkalut tulevat vain vuosien harjoittelulla ja työnteolla.

Yleisimmässä käytössä olevien notaatio-ohjelmien perusasetuksilla saa siistiä, jopa satunnaiseen käyttöön kelpavaa jälkeä, mutta musiikin ja notaation historian, siitä kumpuavien käytäntöjen tuntemisen, nuottikuvan luontevan juoksuttamisen ja tasapainoisen sivujen asemoinnin tekeminen vaatii yhä ihmiskäden ja harjaantuneen silmän yhteistyötä.

Nuottikaivertajan ja -graafikon työnkuva

Nuottikaivertaja ja nuottigraafikko ovat saman ammatin edustajia. Työkaluina edellä mainitulla on vasara, kaivertimet sekä erilaiset meistit, joilla levyyn isketään tarvittavat nuottisymbolit peilikuvana. (Gamble 1923, 13.) Nykyaikana nämä on korvattu tietokoneella, suurella monitorilla, notaatio-ohjelmilla ja hiirellä.

Työkaluista riippumatta digiajan nuottigraafikon työssä on edelleen paljon samoja vaiheita kuin edeltävien ammattilaispolvien työskentelyssä. Ensimmäiseksi perehdytään teoksen kokonaisuuteen ja valitaan paras tapa toteuttaa se nuottina. Tässä vaiheessa erilaiset sivukoot, sidontamenetelmät ja paperityypit sekä nuotin oletettu käyttötapa ja teoksen genre (esim. lauluviikko vs. sinfonia) ovat työtä ohjaavia parametrejä. Valittu sivukoko vaikuttaa suoraan nuottien kokoon, ja nuottien koko vastaavasti kaikkien muiden elementtien kokoon.

Nuottisisältöä koneelle syötettäessä syntyy raakalayout, jossa kunkin sivun musiikkisisältö on määritelty suhteellisen tarkasti, muttei kuitenkaan lopullisessa muodossaan. Erotuksena kai-verrettuun nuottiin tietokoneella tehty grafiikka saattaa ja sen pitääkin elää pitkään, esimerkiksi sen suhteen, missä divisi-paikkojen muutokset tapahtuvat ja millainen määrä tahteja sivulle tulee. Teoksen sivutukseen vaikuttavat muun muassa teoksen rakenne ja siitä kumpuavat käytännöt. Myös mahdollisen kustantajan *house stylen* määräykset, eli tiettyjen elementtien muotoon ja asemointiin sekä tekstityyppien tyyliin ja esimerkiksi viivojen paksuuteen liittyvät määräykset, tehdään useimmiten jo tässä vaiheessa.

Tämän jälkeen katsotaan välistys, eli nuotinpäiden keskinäinen etäisyys, ja kaikki siihen vaikuttavat parametrit sekä siitä tuleva kappaleen ”flow”, musiikin juoksutus (esimerkiksi mahdollinen lauluteksti saattaa muuttaa välistystä

Esimerkki 1

Piano- (harppu-, urku-, celesta- jne.-) tekstuurissa on syytä käyttää cross-staff-metodia aina, kun musiikki kulkee kädestä toiseen muodostaen yhteisen rytmisen linjan. Jälkimmäinen nuottiesimerkki on graafikon työstämä versio.

huomattavastikin). On graafikon ammattitaitoa saada nuottikuva virtaamaan niin, että sivut näytävät tasaisilta, vaikka sivujen sisältämä nuottien määrä vaihtelisikin. Hyvän flow'n tunnusmerkki on, että silmä pystyy lukemaan nuottikuvaa tasaisesti, samalla nopeudella. Notaatio-ohjelmien perusasetukset tekevät liian epätasaista jälkeä hyvän lukukokemuksen tuottamiseksi. Esimerkiksi pidemmän aika-arvon nuotit vaativat enemmän tilaa kuin ohjelmien asetukset niille antavat.

Lopulliset finessit säädetään kohdalleen viimeistään oikoluvun korjausten jälkeen, vaikka mahdollisimman lopullista jälkeä säveltäjälle/toimittajalle/oikolukijalle kannattaakin toimittaa. Finessejä ovat muun muassa kaarien muoto, palkkien kulma-aste, dynamiikka- ja artikulaatiomerkintöjen paikka, tempo- ja rakennemerkkien ja mahdollisten harjoituskirjainten asemointi.

Vaikka tietokoneohjelmat suoriutuvatkin elementtien sijoittelusta ”keinoälyn”, eli erilaisten parametrien, avulla kohtalaisen hyvin, vaatii tietokoneella työstetty nuottikuva silti sekä paperilta tehdyn oikoluvun että melko lailla käsityötä.

Nuottikuva on koodisto, musiikin kielioppi, semanttinen viidakko, jossa merkinnät tehdään perinteisellä tavalla ja elementeillä on tietyt ikäaikaiset paikkansa. Kaikki poikkeamat totutusta vaativat nuotin lukijalta – soittajalta, kapellimestarilta – ylimääräisen pysähdyksen, mistä syystä poikkeamista on pitäydyttävä ilman perusteltua syytä.

Tietokoneohjelmistojen ja lasertulostinten aikakaudella kaikenlaisten korjausten tekeminen on helppoa, nopeaa ja huokeaa. Levykaivertamisen aikaan korjaukset tehtiin – tietenkin – suoraan painolevyihin. Korjattava kohta nakuteltiin tasaiseksi, ja korjaus kaiverrettiin levyyn uudelleen.

Säveltäjä, nuottigraafikko ja tietokone

Nuottikuvan tarkoitus on kommunikoida säveltäjän ajatus mahdollisimman yksiselitteisellä tavalla. Suomen Säveltäjät ry:n jäsenille 2015 tehdyn kyselyn mukaan suurin osa taidemusiikin säveltäjistä käyttää Sibelius-ohjelmaa. Finale tulee hyvänä kakkosena, joskin yllättävän moni käyttää molempia. Myös Encore ja MuseScore ovat käytössä, kuten myös erilaisten sekvensseriohjelmien

Esimerkki 2

Tauot tulee ryhmittää järkevasti. Cross-staffin käyttö vähentää tarvittavien taukojen määrää. Cross-staff-tekstuurissa dynamiikan voi laittaa vasemman käden viivaston alapuolelle. Jälkimmäinen esimerkki graafikon käsittelemä.

nuottilaajennukset, ja teosten hahmottelussa jopa GarageBand. Nähtäväksi jää, kuinka moni Finalen käyttäjistä päätyy Doricon käyttäjäksi, vai kerääkö Sibelius tässä potin. (Finalen kehitystyö on lopetettu, ja valmistaja suosittelee siirtymistä Doricon.) Vain pieni osa säveltäjistä tekee teoksensa suoraan notaatio-ohjelmassa. Yhä edelleen kynä ja paperi ovat luonnosteluvaiheen luotetuimmat kumppanit. Tietokone astuu kuvaan siinä vaiheessa, kun halutaan testata kokonaisuutena, teoksen kestoa, osien keskinäisiä suhteita tai siirtymiä, jolloin alkeellinenkin äänisimulaatio voi toimia hyvänäkin työkaluna, sekä siinä vaiheessa, kun teoksen lopullinen nuotinnettu muoto syntyy. (Eskola 2016.)

Mikäli säveltäjä ei tee käsikirjoitustaan käsin – kyllä heitäkin on vielä muutama – hän toimittaa nuottigraafikolle niin sanotun digitaalikäsitteilytiedoston eli notaatio-ohjelman datatiedoston. Tämä tiedosto saattaa olla mitä tahansa sisäänsoitetun MIDI-transkription ja lähestulkoon painovalmiin nuottikuvan väliltä. Graafikko siistii sen tarpeen mukaan ja asettaa paikalleen esitysmateriaalin stemmoissa tarvittavat elementit, kuten tahtinumerot ja harjoituskirjaimet. Jos säveltäjä on tehnyt pikakirjoitusta, eli esimerkiksi jättänyt kaaret, dynamiikat ja artikulaatiot pois, ne lisätään tässä vaiheessa.

Työssään nuottigraafikko on säveltäjän kumppani: useimmiten juuri graafikko on säveltäjän

jälkeen ensimmäinen henkilö, joka lukee teoksen. Roolissaan hän on siis teoksen ensimmäinen tulkitsija ja saattaa huomata asioita, joista syntyy keskustelua säveltäjän kanssa. Tällaisia voivat olla hankalasti notatoitu osio, soittimen ambituksen ulkopuolelle menevät sävelet, mahdottoman nopeat soitinvaihdot, epämääräiset pedaalimerkinnot harpulla ja jopa suoranaiset väärät äänet. Myös esimerkiksi jousidivisien toteuttamisesta ja merkinnöistä käydään rakentavaa keskustelua. Kyse on säveltäjän kumppanina toimimisesta osana graafikon työprosessia. Säveltäjät useimmiten arvostavat ammattisilmien katsetta, eikä tästä synny – harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta – kiusallisia tilanteita. Säveltäjäkin on ihminen, ja virheitä voi sattua kenelle tahansa.

Säveltäjät työskentelevät usein pitkäjänteisesti yhden tai useamman luottograafikon kanssa. Graafikko oppii tuntemaan säveltäjän käsialan ja sen erityispiirteet, jolloin käsialan tulkitseminen helpottuu. Sama koskee myös digi-käsialaa, eli nuottitiedostoa. Säveltäjä saa graafikosta siis osiaan työparin. Yksi Sibeliuksen luottopiirtäjistä oli **Ernst Röllig**, Helsingin orkesteriseuran, sittemmin kaupunginorkesterin, alttoviulisti. Myös meidän aikanamme on useita vastaavia työpareja.

Nuottigraafikolla täytyy olla kestävä hermot työskennellessään säveltäjien kanssa. Graafikon asema osana teoksen ketjua on toimia kahden paineen välissä. Toisella puolella esittäjät odottavat

A musical score snippet showing a melodic line with a 'ben sost.' marking and a dynamic of 'p'. The notation includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a time signature of 4/4. The melody consists of quarter and eighth notes, with a final measure ending in a fermata.

A musical score snippet starting at measure 124, showing a piano part with 'quasi mf' and 'p' dynamics. The notation includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a time signature of 4/4. The piano part features a complex rhythmic pattern with many beamed notes and rests, ending with a fermata.

Esimerkki 3

Hankalia synkooppeja on syytä välttää. Rytmit pitää kirjoittaa auki tahtilajin mukaisesti. Jälkimmäinen esimerkki graafikon käsittelemä.

nuotteja harjoituksiin, toisella puolella säveltäjä ei saa vietyä teoksen sävellysprosessia loppuun. On sangen normaalia, että teoksen kantaesitys lähestyy uhkaavasti, eikä partituuri ole vielä nuottigraafikolla editoitavana. Aivan lähivuosiltakin tunnetaan lukuisia esimerkkejä siitä, että nuotteja lähetetään tulostettavaksi vain minuutteja ennen harjoitusten alkamista. Vaikka tällainen tilanne ei ole optimaalinen muusikon kannalta, yleensä ymmärrystä löytyy, sillä säveltäjän työ on Suomessa hyvin korkealle arvostettua ja nuottigraafikoilla on hyvät suhteet esittäviin kokoonpanoihin. Joskus graafikko saattaa joutua toimimaan teoksen syntymisen kättilönä. Riippuen sävellyksen esteetiikasta, on mahdollista, että ensimmäisessä vaiheessa syntyvät säveltasot, tämän jälkeen rytmiset elementit, ja viimeisenä värit, eli orkestraatio. Tällaisessa prosessissa graafikko on usein säveltäjän kiritäjänä tai sparraajana.

Kuvatun kaltaiset tilanteet, olivatpa ne yleisiä tai harvinaisia, eivät päädy suuren yleisön tietoon, vaan kuuluvat luottamuksellisuuden piiriin.

Nuottigraafikot kyllä keskinäisissä tapaamisissaan kertovat "kalajuttuja", kuten minkä tahansa muunkin ammatin harjoittajat. Alan eettinen koodisto kuitenkin tehokkaasti estää jymyotsikot, ja kollegiaalinen ventilöinti tapahtuu vain siihen innoittavassa ympäristössä, esimerkiksi olutravintolan hämyssä.

Suuri muutos nuottigraafikon työhön on tullut paperikäsikirjoitusten vaihtumisesta digitaalitiedostoiksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä vähennä työmäärää, vaan saattaa jopa lisätä sitä. Ammattigraafikko tuntee notaatio-ohjelmien kiemurat perin juurin, ja ajoittain säveltäjän tekemä osio joudutaan kirjoittamaan kokonaan uudelleen, jotta nuottikuvaa on mahdollista editoida. On tilanteita, joissa nuottisisältö on syötettävä ohjelmaan tietyllä tavalla, jotta teoksen nuottikuvaa voi prosessoida eteenpäin, esimerkiksi stemmoiksi. Tällainen ohjelmistojen syväosaaminen on nuottigraafikon työssä ensiarvoisen tärkeää.

Kokonaan maailma ei silti ole muuttunut digitaaliseksi. Teokset, jotka kustannetaan ensimmä-

mäistä kertaa nykyaikana, tai uudet, kriittiset/Urtext-editiot, joiden lähteinä ovat käsikirjoitus ja muut aikalaislähteet, tehdään yhä edelleen käsikirjoitusten pohjalta. Tällöin myös erilaisten klassista nuottikuvaa jäljittelevien nuottifonttien käyttö voi olla ajankohtaista.

Nuottigraafikko ja teoksen esittäjät

Työssään nuottigraafikko tasapainoilee säveltäjän ja teoksen esittäjän välissä, molempien etua ajatellen. Esitysmateriaalia tehdessä graafikko asetuu myös muusikon asemaan ja pyrkii saattamaan nuotit asuun, jotka antavat parhaat edellytykset teoksen esittämiseksi.

Stemmojen osalta tämä tarkoittaa nuottien tarpeeksi suurta kokoa: 7.3–7.8 mm on suositeltu nuottiviivaston painettu korkeus. Kontrabassot, sellot ja lyömäsoittimet, siis niiden soittajien stemmat, joilla on pidempi välimatka nuottitelineeseen, saavat hieman suuremman nuottikoon. Oopperaan päätyvät nuotit tehdään myös hieman suuremmiksi ja viivat paksummiksi orkestrimontun valaistusolosuhteita kompensoimaan. Luontevista sivunkäännöistä pidetään huoli, ja pikkunuotit annetaan relevanteista, stemman lukijan helposti kuulokuvana todennettavissa olevista paikoista. Myös stemmoissa nuotin soljuva virtaus, flow, on tärkeää.

Teoksen kuitenkin johtaa kapellimestari, ja harvoin voi panostaa liikaa partituurin siistimiseen ja elementtien koordinointiin. Kapellimestari Susanna Mälkki on kuvaillut hirtehisesti uuden musiikin partituurista mahdollisesti löytyvää sekamelskaa:

”... temposuhteet eivät välttämättä olekaan loogisia, metronomimerkinnät ovat virheellisiä, nuottiin merkityt soittimien vaihdokset voivat olla sekavia, kyseisessä soittimessa ei ole kirjoitettuja ääniä jne. Nyanssit voivat olla keskenään epäloogisia. Sordiino pitää ottaa pois, vaikka sitä ei nuotin mukaan koskaan laitettukaan. Artikulaatio on sekavaa tai puuttuu kokonaan. Lyömäsoittajalla pitäisi olla kaksi paria käsiä (silloin lisätään kollega, kun on ensin selvitetty, onko orkesterilla varaa siihen, vai poistetaanko jotain). Orkesterin järjestäjien käyttämästä soitinlistasta voi puuttua soittimia, joita on itse partituurissa (on harmi, jos tämä huomataan vasta harjoituksissa, jossa soittaja tai soitin ei ole paikalla).” (Mälkki 2012.)

Eri genreillä on erilaisia käytäntöjä esitysmateriaalin suhteen. Bigband- ja elokuvamusiikki-piireissä on omat ohjeistuksensa, jotka ammattimainen nuottigraafikko tuntee. Myös soitinoppaat, laulukirjat, musiikkikirjat tai tieteellisten tekstien nuottinäytteet kuljettavat omia julkaisuhistoriallisia perinteitä mukanaan.

Esimerkki 4

Tekstuurin staattiset ja liikkuvat elementit erotetaan eri layereiden (voicen) avulla. Jälkimmäinen esimerkki graafikon käsittelemä.

Digitalisoitumisen tuomia muutoksia nuottigraafikon työhön

Ajassa elävä nuottigraafikko joutuu päivittämään osaamistaan myös digitaalisen nuottijulkaisun suhteen. Vaikka nuottien lukeminen taulutietokoneilta esitystilanteessa on vielä harvinaista, on havaittavissa selvää painetta tuottaa nuotteja myös suoraan pienille ruuduille optimoituina. Normaali PDF luettuna iPadiltä voi toimia esittäjän tukena esitystilanteessa, mutta varsinaisesti nuotteja ei vielä tuoteta laajassa mittakaavassa suoraan pienille näytöille. Erilaisia formaatteja tähän on kehitteillä, muun muassa MusicXML-kuvauskieli tulee mahdollistamaan laitteistoriippumattoman responsiivisen diginuotin.

Yhteenveto

Kautta historian sävellystekninen kehitys, painotekniset keksinnöt ja nuottigrafiikan kehitys ovat kulkeneet rinnan: mensuraalinotaatio mahdollisti polyfonian ja suuremmat kokoonpanot, ladotut nuottikirjat toivat kohtuuhintaiset julkaisut suuren yleisön saataville, painotekniikan ja nuottikaivertamisen kehitys mahdollisti teosten partituurien levittämisen laajoihin piireihin, jolloin säveltäjät pääsivät nauttimaan paikallista suosiota suuremmasta kuuluisuudesta. Kaikkina aikoina säveltäjän tai kustantajan kumppanina on toiminut asialleen omistautunut ammattilainen: nuottikaivertaja tai -graafikko. Viisisataa vuotta sitten ladontatekniikka edusti teknisen kehityksen huippua. Vuonna 2024 sitä edustaa DTP-notaatiotyöasema, jonka äärellä nuottigraafikko pystyy työstämään säveltäjän teoksesta niin graafisen kuin simuloidun soivan versionkin. Aikataulun ollessa tiukka PDF-tiedosto siirtyy silmänräpäyksessä vastaanottajalle, edelleen orkesterin nuotiston monitoimitulostimelle ja siitä soittajan nuotitelineelle, jossa se muuttuu nuotista musiikiksi.

Kirjoittaja on Synkoopin alumni sekä Suomen nuottigraafikot ry:n ensimmäinen puheenjohtaja

Lähteet

- Bent, Ian D. et al. "Notation". *Oxford Music Online*. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/20114> Oxford University Press (tarkastettu 28.9.2024).
- Eskola, Jari 2016. *Notaatio-ohjelma säveltäjän työkaluna, osat 1–3. Lomakehaastattelun purku*. <https://medium.com/@nuottinOrtti/notaatio-ohjelma-säveltäjän-työkaluna-osa-1-40f031f34c85#.srrim6t3s> (tarkastettu 28.9.2024).
- Gamble, William 1923. *Music Engraving and Printing: Historical and Technical Treatise*. Ayer Company, Inc.: North Stratford.
- Mälkki, Susanna 2012. "Kuinka partituuri kesytetään". *Nuottikauppa Ostinaton nettisivujen kohtauspaikka*. <http://www.ostinato.fi/kohtaamispaikka> (tarkastettu 25.9.2016).